

A DIÁKHITEL KOCKÁZATA¹

KOVÁCS ERZSÉBET

Magyarországon 2001 óta vehetnek fel a felsőoktatásban részt vevő hallgatók diákhitelt, ami a 18 évet betöltött fiatalok egyik első, de hosszú távú elköteleződést jelentő pénzügyi döntése. A diákhitel bevezetésének célja az esélyegyenlőség megteremtése volt. Ez a kölcsön azoknak a fiataloknak nyújt pénzügyi lehetőséget, akik nem rendelkeznek a tanuláshoz kellő forrásokkal. A hitel igénylése során nem kell igazolni a rászorultságot, és nincs szükség a hitel felvételekor igazolt jövedelemre, nem kell sem kezest hozni, sem egyéb fedezetet igazolni. Ez utóbbi jellemzők szokatlanok, ha hitelről beszélünk. Azt nem gondolhatjuk, hogy a diákhitelt felvevő fiatal semmilyen kockázatot nem hordoz, ezért indokolt a rendszer működésének kockázatát részletesen áttekinteni.

1. A DIÁKHITEL ELSŐ VÁLTOZATA

A Diákhitel Központ a magyar kormány 2001-es döntését követően jött létre. Az első 10 évben csak egyféle hitelt nyújtottak, amit bárki, aki a felsőoktatásban tanult és igényelte, megkapott, mert a hitel folyósítása során nincsen hitelelbírálás.

A Diákhitel1 igénylésére jogosult mindenki, akire az alábbi feltételek² teljesülnek:

- 40. életévét még nem töltötte be (a 40. év betöltése az utolsó félév, amikor még igényelheti),
- magyar állampolgár,
- menekültként elismert,
- letelepedési vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezik,
- Magyarországon szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkezik.

A hallgatói hitelt felveheti az, aki:

- felsőoktatási intézményben érvényes hallgatói, tanulói jogviszonnyal rendelkezik,
- lakóhelyét a személyi adat- és lakcímnnyilvántartásba bejelentette,
- az adott képzési időszakra bejelentkezett, és
- nem rendelkezik korábban kötött, érvényes szabad felhasználású Diákhitel szerződéssel.

¹ Ez a tanulmány Bánfi Tamás 70. születésnapjára készült. Nehéz pénzügyi témákról írni, ha a Pénzügy Tanszék több évtizedes vezetője lesz az egyik olvasó. Két okból vettem a bátorságot: egyrészt 7 évig aktuáriusként elemeztem a diákhitel kockázatát, másrészt a nyugdíjról, mint a másik szóba jöhető témáról, már Tamás is írt *A pénz forradalma* c. kötetében.

² <https://www.diakhitel.hu/erdeklodom/diakhitel1/ki-veheti-fel-a-diakhitel1-et.html>

A diákhitel felvételekor közvetlen visszafizetési kockázatot jelenthet az életkor, és kizárók a korábban felvett diákhitel. Az indulás éve óta a felsőoktatásban bevezetésre került a Bologna-rendszer, ami itt is érezteti hatását. Ha a hitelfelvevő az alapszak elvégzése után törlesztési szakaszba lép, majd később mesterszakon folytatja tanulmányait, akkor a fel nem használt félévekre még természetesen folytathatja a hitel felvételét.

Az első 15 év sikerét bizonyítja, hogy mintegy 380 ezer fiatal döntött úgy, hogy felveszi a hitelt. A havi összeg³ 15, 21, 30, 40 vagy 50 ezer Ft lehet, amit egy összegben (5 hónapra) is kérhet az igénylő. A maximális összeget veszi fel az új igénylők több mint 50%-a.

A magyar diákhitel rendszer fontos jellemzője, hogy piaci finanszírozású, a működéséhez szükséges forrásokat a pénz- és tőkepiacokról vonja be, és non-profit elvű, ezért nem része az államadósságnak. A törlesztési szakban az évente megállapított kamatban a forrásköltség mellett a működési költség és a kockázati prémium is felszámításra kerül. A kockázati prémium jelent fedezetet a nemfizetés kockázatára, amit a 3. fejezetben tárgyalunk. A jelenlegi félévben 3,35%-os a szabad felhasználású Diákhitel1 kamata.

2. A DIÁKHITEL2 FŐBB JELLEMZŐI

A második diákhitel az első 10 év kedvező tapasztalatai alapján került kialakításra és bevezetésre. Az önköltséges képzésben tanulók számára a 2011. évi CCIV. törvény (Felsőoktatási törvény) 46 § szerint a 2012/2013 őszi féléve óta a hallgatói költségek viselésére igényelhető hitelforma a Diákhitel2. Ezt a hitelt tehát az állami ösztöndíjas hallgatók nem igényelhetik, csak a költségterítéses képzésre járó, tandíjat fizető diákok számára elérhető kötött felhasználású kölcsön.

Ebből adódik néhány sajátosság is, pl. az, hogy az igénylő szerződik a hitel felvételére, de nem kapja kézhez a pénzt, és az összeget sem ő választja ki. A Diákhitel2 mértéke a tandíj, és félévente egy összegben kerül átutalásra, közvetlenül a felsőoktatási intézmény számlájára. Az igényelt átlagos hitel 354 ezer Ft volt 2015-ben, és a felvevők 77%-a nappali képzésben tanul.

A Diákhitel2 másik fontos jellemzője, hogy fix kamatozású, a törlesztőt csak 2% kamat terheli. E felett az állam vállalja magára a kamatterhet, ezért ez a hitel az államadósság része.

3. A KÉTFÉLE DIÁKHITEL KÖZÖS TULAJDONSÁGAI

A kockázatelbírálás hiánya és a kezes vagy fedezet nélküli hitelezés az egyik olyan tulajdonság, ami megkülönbözteti mindkét diákhitelt a pénzintézetek által nyújtott hitelektől. További sajátosság az életkori korlát, és a tanulmányi időtartamhoz való kötődés, valamint a tanulmányok befejezését követően – 4 hónap haladékkal – induló törlesztés.

3 A kezdeti 10 ezer Ft-os lehetőség mára megszűnt, és 60 ezer Ft-ot is kérhet pl. az, aki árva.

A legidősebb hitelgénylő 40 éves lehet, ezt az életkort betöltve kötelezően indul a törlesztés.

A hitelek többsége a felvett összegtől és a hitel tartamától függő törlesztőrészletet irányoz elő. A diákhitel jövedelemarányos törlesztése is speciális jellemző, hiszen így a törlesztés tartama előre nem meghatározható. Továbbá az első két évben a minimálbér arányában, majd a két évvel korábbi bruttó jövedelem adott százalékában kell utalni a törlesztőrészletet. A Diákhitel1-nél 6%, a Diákhitel2-ben pedig a tartozás függvényében 1 millió forintig 4%, és fokozatosan emelkedve 4 millió Ft felett 11%-os jövedelemarányos törlesztést kell minden hónap 12. napjáig utalni. Az esetlegesen álláskereső vagy munkanélküli fiatal is a minimálbér szerint köteles törleszteni. A törlesztés során maximum 36 hónapos tartamra mérséklés is kérhető, amikor ismét a minimálbér arányában fizet az adós.

Előtörlesztésre is van mód mindkét diákhitelnél, amivel a törlesztési tartam rövidíthető. A nyugdíjkorhatár elérését követően megszűnik a törlesztési kötelezettség, éppúgy, mint amikor haláleset következik be.

4. A DIÁKHITEL NEM BANKI HITEL

Bár a diákhitel szokás a pénzügyi hitelekhez is hasonlítani, kevés közös tulajdonságot fedezhetünk fel, ha több szempont alapján összevetjük a két finanszírozási módot. Azon kívül, hogy mindkét hitel felvétele az egyén önkéntes döntésén, elhatározásán múlik, a különbségek dominálnak.

A diákhitelből hiányzó kockázatbírálás következtében a hitelt felvevők állománya vegyesebb, mint a banki állomány, ahol a kiválasztási folyamat (credit scoring) eredményeként szelektált kör kap azonos kondíciókkal, hasonló összegű hitelt. Nemcsak abban az értelemben egyes a diákok köre, hogy különböző szakokra, más-más évfolyamra járó fiatalok vannak köztük, hanem a végzést követően a karrierpályájuk és az ebből következő jövedelemarányos törlesztési képességük is nagyon eltérhet.

A banki hitelnél az adós előre rögzíti a bankkal együtt a hitel összegét és a törlesztési tartamot. A törlesztés is a hitelfelvétel után nem sokára elindul. A Diákhitel1 felvevője menet közben választhat magasabb vagy alacsonyabb igényelt összeget, és a tanulmányok hossza sem látható előre: például a hallgató az alapszakot folytathatja mester- majd doktori képzésben. Így a diákhittel felhalmozódó tartozás egyre nő, a törlesztés kezdete távolabbra kerül.

Ha a törlesztő bajba kerül, a „nemfizetés” kockázatára a bank a kezeshez fordul, vagy a fedezetet hívja le. A Diákhitel Központ pedig ezt a kockázatot a hitelfelvevő és törlesztő közösség egésze között porlasztja. Miközben egy-egy egyén haláleset, megrokkanas vagy nyugdíjba menetel miatt „mentesül” a törlesztés alól, a többiek törlesztési terhe nő, így itt **keresztfinanszírozás** jön létre.

5. A DIÁKHITEL KOCKÁZATA

A Diákhitel tagjai (felvevők és törlesztők) együtt alkotják azt a kockázatközösséget, akik helyt állnak egymás helyett, ha a közösség egyik tagja fizetéseképtelenné válik. Ezért itt nemcsak pénzügyi kockázatok fordulhatnak elő, hanem az állományban, annak összetételében bekövetkező változások is kockázatot hordoznak.

A diákhitelben rejlő kockázatot két dimenzióban megbontva vizsgálhatjuk:

- a) az egyén illetve a közösség (a központ) kockázata szerint,
- b) a hitelfelvételi szakasz vagy a törlesztési szakasz kockázata szempontjából.

A két dimenzió azonban nem független egymástól, hiszen ezek különböző kombinációi következhetnek be. Példaként említhető, hogy a hitelfelvételi szakasz egyéni kockázata elsősorban a halál bekövetkezése, amikor a közösség tagjai között osztódik szét a már felvett kölcsön annak összes kamatával együtt akkor is, ha a hitelfelvétel idején, akkor is, ha a törlesztési szakaszban következett be a demográfiai események közé sorolt halálozás.

A Diákhitel Központ honlapja⁴ **az egyén pénzügyi kockázatára** hívja fel a figyelmet:

A napi kamatozású diákhitelek tőketartozása halmozódik, a meg nem fizetett kamatot év végén tőkésítik. Ezért a felvett hitelösszeg folyamatosan növekedik a hitelfelvételi szakaszban, de azt követően is, ha a törlesztés havi összege nem éri el az éves kamat 1 havi mértékét. Ez a „púposodás” különösen a minimálbéren alapuló törlesztés időszakájában fordul elő, és ez ellen a kockázat elleni védekezésül – akár a tanulás idején, akár a törlesztés során – a tőketartozást csökkentő előtörlesztést ajánlja a Diákhitel Központ.

Az egyén számára javasolják, hogy a félévente megállapított kamatot kísérvé figyelemmel, és lehetőség szerint a tartozás kamatánál nagyobb összeget utaljon törlesztőrészetként. A késedelmes utalás pénzügyi következményére, a késedelmi kamat felszámítására is figyelmeztetik az olvasót.

Ezek az egyéneket érő kockázati hatások azonban együttesen is megnehezíthetik a kockázatközösség helyzetét. Bár a jogszabály tiltja, hogy a diákhitel kamatából üzleti haszon képződjön, arra figyelni kell, hogy a közösség egésze az évek során megfizesse a teljes tartozást. Ez úgy biztosítható, ha a kamatban a forrásköltségen és a működési költségen felül kockázati prémiumot is felszámít a Diákhitel Központ.

A kockázati prémium meghatározása aktuáriusi elemzéssel történik, amelynek folyamatában az egyének együttes kockázatát becsüljük mind a hitelfelvétel, mind a törlesztés során.

⁴ <https://www.diakhitel.hu/erdeklo-dom/a-diakhitelrol-egyszeruen/a-hitelfelvetel-kockazatai.html>

Az aktuáriusi modellezésben a következő kockázatok jelennek meg:

- a) Demográfiai jellegű hatások: a hitelfelvevő neme, halálozás, megrokkanás, gyermekvállalás, nyugdíjkorhatár elérése;
- b) Foglalkoztatással kapcsolatos kockázatok: inaktivitás, munkanélküliség, tartósan alacsony jövedelempálya (pl. minimálbéres foglalkoztatás), szakok/szakmák szerinti összetétel;
- c) Pénzügyi kockázatok: felvett hitel összegének növekedése, a hitel tartam hosszabodása, a forrásköltség emelkedése, infláció változása, bérnövekedés ütemének megtorpanása.

Ezek az események, illetve kombinációik az egyéni életpályák jövőbeni lefutását vizsgáló szimulációval lennének megragadhatóak. Mivel a hitelfelvevők létszáma évről évre nő, és az adósok állományának összetétele változik, az egyes évek kockázati változását nehéz lenne így összehasonlítani.

A másik lehetőség az, hogy tipikus egyéneket, ún. modellpontokat képezünk, és ezekre a modellpontokra – a számosságukat is figyelembe véve – az egyes kockázatok szerint bontva bekövetkezési valószínűségeket becslünk. A modellpontok kialakításával homogén kockázati csoportokat képezünk úgy, hogy tekintettel vagyunk az adós nemére (2 kategória), a belépési életkorra (18-39 év között 22 kategória), a hitelfelvétel évfolyamára (maximum 6 év + a törlesztési szakasz = 7 kategória). Így már a legegyszerűbb kategorizálással is $2 \times 22 \times 7 = 308$ modellpontunk lesz.

A homogén kockázati csoportok hitelfelvétele, jövedelempályája, törlesztési képessége úgy modellezhető, hogy közben becslést adunk minden csoport nem fizetési valószínűségére. Ez a becsült valószínűség természetesen több hatás eredőjeként adódik. A számításokat bonyolítja az, hogy a hatások nem függetlenek egymástól, különböző interakciók lépnek fel, ezért a kockázatok halmozódására is kell figyelni. Példaként említhetjük azt, hogy az elhelyezkedés esélyét és a jövedelempálya alakulását nagyon befolyásolja az elvégzett szak típusa, valamint a munkavállalás régiója is.

Ideális törlesztőnek tekintjük azt a személyt, aki minden szempontból szabálykövető, a tanulmányait kellő időben befejezi, elhelyezkedik, és átlagos jövedelempályát követve törleszt. Az ideális törlesztő és a nem fizetés kockázatával felruházott törlesztő eltérő pályáját vetjük össze, hogy megkapjunk a kockázati prémiumban áthárításra kerülő százalékot.

Többször említésre került a hitelfelvevő neme, miközben a nemet a pénzügyi szolgáltatásokban nem vehetjük figyelembe megkülönböztető tényezőként, mert az Európai Unióban 2007 óta tilos a nemek szerinti diszkrimináció. Ugyanakkor a jelentősen különböző szakválasztási arány, az eltérő bérpálya, az inaktivitás, a gyermekvállalás, a GYES/GYED igénybevételenek intenzitása, az eltérő halálozási valószínűség indokoltta teszi annak kimutatását, hogy mekkora kockázati különbség adódik a férfiak és nők között, illetve milyen hatása van annak, ha a diákhitelt felvettek összetétele jelentősen elmozdul az egyik vagy a másik nemű hallgatók javára.

6. A DIÁKHITEL ALTERNATÍVÁI

Az eddigiekben bemutatam több összetevőt, amelyek révén jelentős kockázatokat hordoz mindkét diákhitel. Mégis összefoglalásul azt kell megállítani, hogy nincsenek igazán jó helyettesítő termékek, kevés másik tanulást támogató választható forrás áll a felsőoktatásban tanuló hallgatók rendelkezésére.

Alternatíva lehet a szülő előzetes megtakarítása vagy egy munkahelyi szerződés, amiben fedezet a fiatal jövőbeni munkája, bére.

A legtöbb szülő örül, ha okos, tehetséges gyermeke a továbbtanulást választja, de nem tud 5-10 évig előre takarékoskodni, hogy az ehhez szükséges – és többnyire előre nem becsülhető mértékű – forrást félre tegye. A banki megtakarítás helyett a szülő köthet elérési életbiztosítást is arra az eseményre, hogy 18 éves gyermeke egyetemi felvételt nyer. Itt is arra van szükség, hogy a szülő előre gondolva egy összegben vagy rendszeresen havonta takarékoskodva félre tegyen. Ha véletlenül a befizetési szakaszban a szülő elhalálozik, a biztosító akkor is fizeti a tanulás idejére a diák számára a járadékot.

A vállalatok egy része tanulmányi szerződés keretében vállalja, hogy a megélhetést és a tandíjat fedező összeggel támogatja a diákokat. A tanulmányok befejezését követően a fiatal néhány évet az őt támogató cégnél tölt, aminek részleteit a szerződés előre meghatározza. A fiatalnak úgy kell előre elköteleznie magát a cég mellett, hogy nem ismeri pontosan a leendő munkáját, a várható fizetést. Elszalaszthat emiatt egy sokkal érdekesebb, jobban fizető ajánlatot, hiszen ma 4-5 év alatt jelentős változások következnek be egy-egy szakmában.

A szülők további anyagi terhelése és a munkahelyhez való jogi kötődés helyett mégis csak az a legrugalmasabb megoldás, ha diákhitelből fedezi a felsőoktatásban tanuló fiatal a költségeit, és saját maga törleszti a hitelt a végzés után.

IRODALOM

- Berlinger E. (2005): „A nyugdíjrendszer és a diákhitelrendszer összekapcsolása.” *Közgazdasági Szemle* 9: 631-647.
- Ernst & Young (2016): A Diákhitel Központ Zrt. 2015. évi Éves jelentése. Budapest. https://www.diakhitel.hu/files/tinyMceFiles/penzugyi_adatok/DHK160428OR01H_1_.pdf. Letöltve: 2017.03.20.
- Herczku L. (2011): Diákhitel a hallgatók szolgálatában. BCE Szakdolgozat
- Kovács E. – Szegő L. (2012): „Törlesztés válságban - A diákhitel törlesztésben bekövetkezett változások vizsgálata.” *Köz-gazdaság* 7(1): 183-195.
- Réz É. (2007): A diákhitel-portfólió összetételének vizsgálata. Ügyfelek viselkedési jellemzői. BCE Szakdolgozat